

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

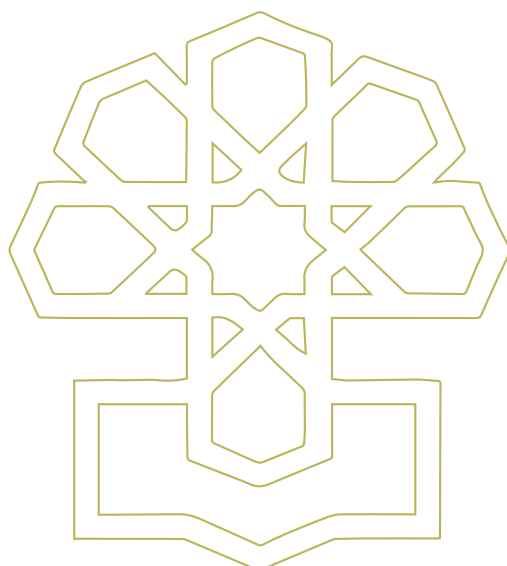
مشخصات گزارش:

(گروه آسیب‌های اجتماعی)

شماره مسلسل:
۲۱۰۱۹۶۳۱

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۱۱/۲۸

ارزیابی عملکرد نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان (نماد)

فرشید خضری

چکیده

این گزارش به تحلیل و ارزیابی عملکرد نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (نماد) پرداخته است. هدف کلی نماد تأمین و ارتقای مراقبت‌های اجتماعی از دانش‌آموزان مدارس با رویکرد توانمندسازی مدرسه محور است. با توجه به مستندات موجود، به بررسی و ارزیابی عملکرد این سامانه در چهار حوزه «پیشگیری»، «درمان»، «مددکاری اجتماعی» و «اقدامات تکمیلی و خط ۱۵۷۰» پرداخته شده است.

ارزیابی اقدامات انجام شده در چهار حوزه یادشده مبین آن است به‌منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان، درمان افراد آسیب‌دیده اجتماعی و توانمندسازی آن‌ها برنامه‌های مختلفی از جمله آموزش‌های عمومی و ارتقایی، غربالگری، گروه مدیریت فوریت‌های روانی و اجتماعی، ارجاع و درمان دانش‌آموزان آسیب‌دیده و مددکاری اجتماعی در دستور کار بوده است. برای مثال در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ نسخه کامل نماد در ۲۱ هزار مدرسه یا ۱۷ درصد از مدارس پیاده شده است، ۲,۴۷ درصد از دانش‌آموزان در آموزش‌های ارتقایی آموزش دیده‌اند، در بخش غربالگری ۱۸,۱۴ درصد غربال شده‌اند، گروه فوریت‌های روانی و اجتماعی در ۷۲۴ منطقه فعال شده و ۱۲,۸۶ درصد از دانش‌آموزان آسیب‌دیده درمان شده‌اند.

گرچه نماد نظام مؤثری برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و کاهش آن‌ها است، اما با پوشش فراگیر همه مدارس و دانش‌آموزان فاصله دارد. این در حالی است که شواهد نشان می‌دهد، آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان روبه افزایش بوده است، لذا پوشش فراگیر آن ضروری است. همچنین از آنجای که در نماد راهبردها

و برنامه معطوف به همه عوامل خطر و محافظ نبوده‌اند، رویکرد فرد محور داشته‌اند و همه آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان را در برنگرفته‌اند، پایداری و اثربخشی لازم را نداشته‌اند. لازمه کارآمدی و اثربخشی سامانه نماد احیای ائتلاف آن، شناخت دقیق آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و توجه به همه آن‌ها، ادغام همه برنامه‌های آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزی در این نظام، تصریح دقیق عوامل خطر و محافظ و کاهش یا تقویت آن‌ها براساس برنامه‌های مبتنی بر شواهد در سطح نهادهای جامعه‌پذیری با استفاده از مداخلات اجتماع‌محور، مدرسه‌محور و خانواده‌محور در کنار مداخلات فردی است.

۱. مقدمه

مدرسه نهادی اجتماعی با کارکرد تربیتی و آموزشی و بستری برای درونی کردن ارزش‌ها و شکل دادن به هویت افراد است. انتظار بر این است که مدارس بتوانند به خوبی از پس این کارکردها برآیند و افراد دارای مهارت و دانش، پایبند به اصول اخلاقی، مسئولیت‌پذیر و مشارکت‌جو تربیت کنند. مدرسه همچنین یکی از نهادهایی است که دانش‌آموزان باید مهارت‌های مقابله با ناملایمات زندگی را در آن بیاموزند تا در برابر آنها تاب‌آور شوند. از این جهت نقش مدارس و کیفیت آنها در تربیت، تاب‌آوری و توانمندسازی دانش‌آموزان برجسته است. همچنین بخشی از زندگی دانش‌آموزان در دوره بلوغ طی می‌شود. از چالش‌ها و تکالیف این دوره می‌توان به تغییرات درونی، هویت‌یابی، استقلال، رشد تمایلات جنسی و ایجاد روابط با همسالان اشاره کرد. لذا این دوره از نظر مراحل رشد فردی و اجتماعی حائز اهمیت و نتایج آن برای سلامت به‌ویژه سلامت اجتماعی فراگیر در نظر گرفته شده است. لذا با توجه به تنوع و شدت تحولات در این دوره از زندگی، نیاز مبرمی به راهبردها و برنامه‌ها مبتنی بر شواهد به‌منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و کاهش آنها وجود دارد. در کشور مادر سال‌های اخیر توجه به آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان در مدرسه مورد توجه سیاستگذاران بوده است. بر این مبنا نظامی تحت‌عنوان «نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان» (نماد) طراحی و اجرا شده است [۱]. این گزارش به ارزیابی عملکرد این نظام متناسب با «سند ائتلاف نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان» پرداخته است. با توجه به مستندات موجود این سامانه در چهار حوزه «پیشگیری»، «درمان»، «مددکاری اجتماعی» و «اقدامات تکمیلی و خط ۱۵۷۰» ارزیابی شده است.

۲. سوابق تقنینی

در این بخش مروری بر اسناد بالادستی با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان شده است.

ردیف	قانون	محور	نهاد متولی
۱	اصل سوم و بیست‌ونهم قانون اساسی (۱۳۵۸) https://www.shora-gc.ir	تأمین آموزش و پرورش رایگان برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه و برخورداری از تأمین اجتماعی.	-
۲	سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش کشور (۱۳۹۲) https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=22421	ارتقای کیفی دانش، مهارت، تربیت و سلامت روحی و جسمی دانش‌آموزان، تقویت مهارت‌های زندگی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی	وزارت آموزش و پرورش
۳	قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1554444	مداخله و حمایت قانونی از اطفال و نوجوانان در برابر وضعیت‌های مخاطره‌آمیزی که سلامت اجتماعی آنها را به خطر می‌اندازد و یا آنها را در معرض بزه‌دیدگی قرار می‌دهد؛ وضعیت‌های نظیر بازماندگی از تحصیل، فرار از مدرسه و....	سازمان بهزیستی، وزارت آموزش و پرورش، قوه قضائیه، وزارت کشور، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت درمان، بهداشت و آموزش پزشکی.

۴	آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۴۰۰) https://dotic.ir/news/9571	پایش مستمر وضعیت تحصیلی و رفتاری دانش‌آموزان از طریق سامانه نماد، شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر یا بزه‌دیده و ارائه خدمات آموزشی، مشاوره فردی و خانوادگی، انجام مداخلات مختصر ضروری، ارائه خدمات حمایتی و تخصصی یا مداخله قضایی و ارجاع	سازمان بهزیستی، قوه قضائیه، وزارت کشور، وزارت آموزش و پرورش، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، نیروی انتظامی و کمیته امداد امام خمینی (ره).
۵	قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (۱۳۹۶) https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014070	پیشگیری از بروز مخاطرات و آسیب‌های اجتماعی و مداخله مؤثر برای کاهش و کنترل آسیب‌های اجتماعی و اجرای طرح‌های حمایت از کودکان در معرض آسیب‌های اجتماعی.	وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و سازمان بهزیستی کشور.
۸	سند ائتلاف ملی نظام مراقبت از دانش‌آموزان (۱۳۹۴) https://qavanin.ir/Law/TreeText/253908	پیشگیری، کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در بین دانش‌آموزان با تأکید بر کاهش عوامل خطر و تقویت عوامل محافظ در سه سطح مدرسه، خانواده و محله با تأکید بر توانمندسازی مدرسه	وزارت آموزش و پرورش، قوه قضائیه، سازمان بهزیستی کشور، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و بنیاد برکت.
۹	سند ملی صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (۱۴۰۰) https://www.rrk.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=25384	مراقبت روانی و اجتماعی از خردسالان، کودکان و نوجوانان در برابر آسیب‌های ناشی از فضای مجازی به خصوص افراد در معرض آسیب و آسیب‌دیده	وزارت آموزش و پرورش، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، قوه قضائیه، نیروی انتظامی و ...

۳. سیمای نهادهای تنظیم‌گر امور مربوط به آسیب‌های اجتماعی در قوانین و مقررات

مرور قوانین و اسناد بالادستی نشان می‌دهد گرچه حقوق دانش‌آموزان و حمایت از آنان همواره مورد تأکید اسناد بالادستی بوده است، اما توجه به موضوع آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان با تدوین سند ائتلاف ملی نظام مراقبت از دانش‌آموزان (۱۳۹۴) به‌طور ویژه مورد توجه قرار گرفت. تصویب قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) و آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۴۰۰) نیز به‌طور ویژه به موضوع آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان پرداخته است. مواد (۴۳) و (۴۴) آیین‌نامه اجرایی، ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان وزارت آموزش و پرورش را مکلف کرده است که از طریق سامانه نماد در تمامی مدارس به موضوع آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان در حوزه‌های پایش، پیشگیری، مداخله و درمان رسیدگی کند یا دانش‌آموزان را به دستگاه‌های دیگر به‌منظور دریافت خدمات یا مداخله ارجاع دهد.

۴. نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (نماد)

نماد مجموعه‌ای نظام‌یافته از خدمات و برنامه‌ها شامل آموزش، غربالگری، توانمندسازی و حمایت‌های روانی اجتماعی، به‌منظور مراقبت از دانش‌آموزان در برابر رفتارهای پرخطر، آسیب‌های اجتماعی و جرائم از طریق مداخله به‌موقع و مؤثر است. این نظام با هدف هم‌افزایی ظرفیت‌های بین‌دستگاهی جهت پیشگیری و نیز شناسایی، ارجاع، توانمندسازی، درمان و مددکاری اجتماعی برای دانش‌آموزان در معرض خطر، پرخطر و دارای فوریت روانی و اجتماعی طراحی و اجرا می‌شود. فرایند نظام مراقبت بر دو محور اصلی آموزش‌های ارتقایی و پیشگیرانه و محور حمایتی و مراقبتی است. براساس برآوردهای سند، باید نماد در سال چهارم برنامه ششم توسعه منطبق با سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ در همه مدارس کشور استقرار و تثبیت شود [۲]. همچنین باید گفت نماد، جنس ائتلافی دارد، به‌گونه‌ای که شورای سیاستگذاری سند عبارتند از: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور به‌عنوان رئیس شورا، معاونت حمایت و پیشگیری از جرم قوه قضائیه به‌عنوان دبیر شورا، وزارت آموزش و پرورش، سازمان بهزیستی کشور، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نیروی انتظامی، کمیته امداد امام خمینی (ره)، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و بنیاد برکت [۱].

خدمات انتظامی — اورژانس اجتماعی — معاضدت‌های قضایی — مداخلات وضعی — همیاری‌های اجتماعی

۵. اقدامات انجام شده در حوزه آسیب‌های اجتماعی دانش آموزان^۱

نماد در چهار حوزه «پیشگیری»، «درمان»، «مددکاری اجتماعی» و «اقدامات تکمیلی و خط ۱۵۷۰» به ارائه خدمات به‌منظور مراقبت اجتماعی از دانش آموزان می‌پردازد. عملکرد این چهار حوزه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ به شرح زیر مرور شده است.

۱-۵. اقدامات انجام شده در حوزه پیشگیری

۱-۱-۵. برنامه توانمندی دانش آموزان، والدین و کارکنان

این برنامه جهت آموزش مهارت‌های خود مراقبتی برای دانش آموزان و والدین و مهارت ارتباط مؤثر با دانش آموزان و شناخت رفتارهای پرخطر برای والدین و کارکنان مدارس طراحی و اجرا شده است. شواهد عملکرد این برنامه نشان می‌دهد ۲۶ درصد مدارس، ۴۲ درصد از دانش آموزان و ۳۴ درصد از کارکنان به‌همراه چهار میلیون و هشتصد و چهل هزار نفر از والدین تحت پوشش بوده‌اند.

۲-۱-۵. غربالگری

غربالگری یکی از ابزارهای پیشگیری و هدف آن شناسایی دانش آموزان آسیب‌پذیر و آسیب‌دیده است. عملکرد غربالگری نشان می‌دهد حدود ۹ درصد از دانش آموزان غربال شده‌اند. همچنین غربالگری به تفکیک استان تفاوت قابل توجهی در بین استان‌های کشور را نشان می‌دهد که در برخی از استان‌ها نظیر استان قزوین حدود یک‌سوم از دانش آموزان غربال شده‌اند و در برخی از استان‌ها عملکرد آن یک درصد است.

۱. گزارش اقدامات این بخش برای سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ است.

۳-۱-۵. محور آموزش‌های ارتقایی

منظور از آموزش‌های ارتقایی بالا بردن سطح دانش و مهارت دانش‌آموزان، خانواده‌ها و عوامل مدرسه است. این آموزش‌ها در سه مرحله انجام می‌شود: ۱) آموزش‌های مربوط به ارتقای دانش و مهارت‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان، ۲) آموزش‌های مربوط به ارتقای دانش و مهارت‌های معلمان در خصوص نحوه آموزش راهکارهای ارتقای سلامت و پیشگیری از آسیب‌های روانی-اجتماعی دانش‌آموزان و ۳) آموزش‌های مربوط به ارتقای دانش و مهارت والدین در خصوص تربیت فرزند سالم. عملکرد این آموزش‌ها اندک (۲,۴۷ درصد) است و تنها یکی از سرفصل‌های آن (مدیریت استرس) ارائه شده است.

۲-۵. ارائه خدمات درمان

سازوکار تشخیص و درمان شامل مداخلات مختصر در سطح مدرسه از طریق مشاور مدرسه و در سطح منطقه شامل درمان در مراکز مشاوره و خدمات روانشناسی به دانش‌آموزان نیازمند است. یافته‌های عملکرد درمان نشان می‌دهد حدود ۵۱ درصد از افراد آسیب‌دیده به صورت اولیه شناسایی و ۱۲,۸۶ درصد درمان شده‌اند.

۳-۵. ارائه خدمات مددکاری اجتماعی

فرایند مددکاری اجتماعی در نماد در سطح منطقه رخ می‌دهد و به این شرح است: ۱. برای دانش‌آموزان در معرض خطر به صورت کمک‌های پایه و معیشتی و ۲. برای دانش‌آموزان پرخطر شامل جذب کمک برای تأمین هزینه‌های درمان دانش‌آموزان و همکاری با مراجع قضایی و انتظامی برای کاهش وضعیت خطرپذیری آنها. یافته‌های این حوزه نشان می‌دهد خدمات مددکاری مختلفی به ۲۴,۱۵۴ نفر از دانش‌آموزان ارائه شده است.

۴-۵. اقدامات تکمیلی

سایر اقدامات تکمیلی به منظور ارائه خدمات به دانش‌آموزان جهت پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی به شرح زیر بوده است:

۱. توسعه ۷۲۴ گروه مدیریت فوریت‌های روانی و اجتماعی در سطح استان‌ها و مناطق.
۲. راه‌اندازی کانال برنامه ملی نماد در بستر برنامه شاد.
۳. راه‌اندازی خط ملی نماد به شماره ۱۵۷۰. در ۴ ماه در سال تحصیلی سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰، ۲۱,۴۵۷ نفر در موضوعات مختلف با این خط تماس گرفته‌اند.

۶. ارزیابی و نتیجه‌گیری

در سال‌های گذشته میزان دانش‌آموزان در معرض خطر و آسیب‌دیده اجتماعی رو به افزایش بوده است. در حالی شاهد افزایش آسیب‌های اجتماعی در میان دانش‌آموزان هستیم که مدارس به جمعیت گسترده‌ای از آنها، خانواده‌هایشان و کارکنان مدرسه دسترسی دارند و می‌توانند با راهبردها و برنامه‌های مبتنی بر شواهد از آسیب‌پذیری آنها پیشگیری کنند و آنان را توانمند سازند. به منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و کنترل و کاهش آنها، در سال ۱۳۹۴ سند نظام ائتلاف مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان تدوین و تصویب و پله‌به‌پله ریز برنامه‌های آن عملیاتی شده است. این نظام، نظامی چندبخشی و چندلایه‌ای تحت عنوان نماد است. بخش‌های نماد عبارتند از: آموزش، غربالگری، درمان و مددکاری اجتماعی و لایه‌های آن نیز مداخله در سطح مدرسه، منطقه و استان است.

بر اساس برنامه‌ریزی‌ها باید نماد در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ در همه مدارس کشور استقرار و تثبیت شده باشد، اما تا این سال نسخه کامل نماد در ۲۱ هزار مدرسه یا مدرسه یا ۱۷,۴۵ درصد از مدارس اجرا شده [۳]، البته نسخه کوتاه آن در همه مدارس اجرا شده است. بر این اساس می‌توان گفت چتر این نظام هنوز فراگیر نیست و همه مدارس و دانش‌آموزان را در بر نمی‌گیرد و به دلیل یکپارچه‌سازی بخش‌هایی از آن در برهه‌های از زمان از دسترس خارج شده یا هنوز از دسترس خارج است و هنوز سامانه برخط مقبول ارائه نشده و به نظر می‌رسد تا با نقطه پوشش کامل فاصله دارد. پرداخت اعتبارات این سامانه نیز با نوسان مواجه بوده و میزان پرداختی‌های آن به‌ازای هر دانش‌آموز اندک است.

نماد همچنین همه آسیب‌های اجتماعی شناسایی شده را تحت پوشش ندارد و این می‌تواند از یک سو منجر به عدم پیشگیری از برخی از آسیب‌ها و کاهش آنها شود و از سوی دیگر همین آسیب‌ها در چرخه‌ای دیگر منجر به آسیب‌های اجتماعی دیگر شود. برای مثال عدم توجه به کاهش خشونت و قلدری در سطح مدرسه می‌تواند منجر به اختلال در عملکرد تحصیلی و ترک تحصیل

شود و اینها نیز منجر به بزه کاری شوند. برنامه‌های پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در نهاد دارای دو نقطه عطف غربالگری و توجه هم‌زمان به دانش‌آموزان / معلمان و والدین / سرپرستان است. این توجه می‌تواند به بهبود روابط، افزایش دانش، مهارت‌های مراقبت (مراقبت از خود یا فرزند / دانش‌آموز)، دل‌بستگی و پیوند به والدین و مدرسه و لذا پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی منجر شود. روابط اجتماعی حمایتی و همراه با توجه و مراقبت بین والدین و کارکنان مدرسه از یک‌سو و فرزندان / دانش‌آموزان از سوی دیگر پایه رشدشناختی، عاطفی و اجتماعی کودکان است.

برنامه‌های پیشگیری آسیب‌های دانش‌آموزی دارای چند نقطه ضعف به این شرح هستند: **۱** تعدادی از برنامه‌های پیشگیری نظیر کانون یاریگران زندگی بیرون از سامانه نهاد است. این موضوع می‌تواند به موازی کاری، سردرگمی دانش‌آموزان، والدین و کارکنان مدرسه، هدررفت منابع و کاهش اثربخشی مداخلات منجر شود، **۲** همه عوامل خطر به ویژه عوامل اصلی نظیر رسیدگی به مسائل خانواده‌های در معرض خطر و آسیب‌دیده، مسائل معلمان، ویژگی‌های مدرسه و فرایندهای آن و... را در برمی‌گیرند. در یک عبارت کلی تر می‌توان گفت برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزی و کاهش آنها علاوه بر آنکه باید دانش‌آموزان در معرض خطر و آسیب‌دیده را تحت پوشش قرار دهیم باید به ارتقای کیفیت نهادهای رشد و توانمندسازی آنان نظیر خانواده و مدرسه نیز توجه شود و **۳** برنامه‌ای به منظور پیشگیری از آسیب‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان در معرض خطر پیش‌بینی نشده و به نظر می‌رسد اقدام مؤثری در این زمینه صورت نگرفته است. فروپاشی ائتلاف نهاد و میز خدمت آن یکی از عوامل این موضوع است.

در مجموع درباره برنامه‌های پیشگیری باید گفت اینکه تنها سراغ دانش‌آموزان (با تأکید بر دانش‌آموزان در معرض آسیب و آسیب‌دیده) رفتن به منظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزی و کنترل و کاهش آنها کافی نیست، بلکه لازم است کیفیت نهادهای جامعه‌پذیری دانش‌آموزان را نیز ارتقا دهیم. این کیفیت ناظر بر بهبود ویژگی‌هایی نظیر نحوه توزیع دانش‌آموزان در مدارس، بهبود فضاهای آموزشی، تراکم آنها در مدرسه و در کلاس یا نسبت دانش‌آموزان به معلم، امکانات و تجهیزات مدرسه، محتوای دروس آموزشی، رویه‌ها و قواعد حاکم بر تنظیم رفتارها و روابط بین معلمان و دانش‌آموزان، شیوه تربیت فرزندان در خانواده‌ها، کیفیت رابطه بین والدین و معلمان و دانش‌آموزان، غربالگری دانش‌آموزان در معرض خطر و مراقبت از آنها و... است.^۱

جدول ۲. نقاط قوت و ضعف سامانه و مداخلات آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان

نقاط قوت

- جایگاه قانونی نهاد.
- ائتلافی بودن نظام در سطح اسناد.
- پایلوت نظام در چند مرحله و تدوین سرفصل‌های آموزشی، برنامه‌ها و فرایندهای آن براساس بازخورد گرفتن از میدان و شواهد.
- تأکید بر رویکرد رشد مدار و آموزش‌های رشد‌مدار در سطح اسناد.
- توجه به ظرفیت خانواده‌ها، کارکنان مدرسه و دانش‌آموزان برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی.
- تهیه نقشه راه جامع پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و درمان افراد آسیب‌دیده اجتماعی.
- استفاده از ابزارهای غربالگری به منظور شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر و آسیب‌دیده.
- تدارک سازوکار واکنش سریع و مداخله به‌موقع و مؤثر برای مداخله در آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان با تأکید بر مداخله در بحران.

۱. در این میان کیفیت ارتباط یکی از موارد مهم است. چراکه منجر به تقویت دل‌بستگی در میان دانش‌آموزان می‌شود و دل‌بستگی یکی از پایه‌های خودکنترلی است.

نقاط ضعف

- نادیده‌گیری یا فروپاشی ائتلاف و برخی از شواهد، منابع، برنامه‌ها و فرایندهای آن.
- برنامه‌ها از سنین پایین شروع نمی‌شوند، به عبارت دیگر دوره‌های بارداری، مهدکودک و پیش‌دبستانی را پوشش نمی‌دهند.
- همه آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان به منظور پیشگیری و درمان تحت پوشش قرار نگرفته است.
- برنامه در عمل رشد مدار نیست و به خوبی تصریح نشده است که کدام عوامل خطر یا کدام عوامل محافظ را می‌خواهد در دوره‌های زندگی دانش‌آموزان کاهش دهد یا تقویت کند.
- گرچه برخی از مداخلات معطوف به والدین و کارکنان مدرسه است، اما برنامه نتوانسته است به خانواده‌های در معرض خطر و آسیب‌دیده و به ابعاد نهادی (ساختاری و رویه‌ها) نهادهای خانواده، مدرسه و محله رسیدگی کند. به عبارت دیگر رویکرد مداخلات بیشتر فردمحور است تا اجتماع‌محور.
- همه برنامه‌های مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان در سامانه نماد ادغام نشده است و برنامه‌های موازی و کم‌اثر زیادی در این حوزه وجود دارد.
- پوشش سامانه نماد فراگیر نیست و تا زمانی که بتواند همه مدارس، دانش‌آموزان، خانواده‌ها، کارکنان و... را پوشش دهد فاصله دارد.
- گرچه در سطح اسناد تقسیم‌کار بین بخشی به خوبی صورت گرفته است، اما از آنجایی که ائتلاف نماد کنار گذاشته شده و دستگاه‌ها ترک فعل کرده‌اند، این تقسیم‌کار به نقطه ضعف سامانه در ارائه خدمات به موقع و مؤثر به دانش‌آموزان در معرض خطر و آسیب‌دیده تبدیل شده، چراکه ارجاع الکترونیک، میز خدمت و سایر فرایندها کنار گذاشته شده است.

۷. پیشنهادها

- بر اساس آنچه درباره آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان مرور و ارزیابی شد، بسته پیشنهادی زیر ارائه می‌شود:
- ۱ احیای مجدد ائتلاف نماد، بخش‌ها، فرایندها و خدمات آن و ایجاد هم‌بستگی با توجه به رشد روزافزون آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و آسیب‌های روانی و اجتماعی به‌جای مانده از شیوع ویروس کووید ۱۹، دسترسی به ۱۵ میلیون دانش‌آموز و خانواده‌های آنها، اعتماد والدین به نماد و ایجاد رضایت در میان مخاطبان به‌هنگام پایلوت، جایگاه قانونی نماد در ماده (۴۴) آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان و تولید بسته‌های مختلفی از خدمات. اولین قدم به‌منظور احیای ائتلاف نماد تشکیل مجدد شورای سیاست‌گذاری با حضور مسئولین نظیر رئیس سازمان برنامه‌بودجه است.
 - ۲ پوشش سراسری نسخه کامل نماد در پهنه جغرافیایی کشور با تجهیز و تقویت آن با اولویت مدارس محلات حاشیه‌نشین، مناطق روستایی و خوابگاه‌های دانش‌آموزی.
 - ۳ رصد دوره‌ای و منظم آسیب‌های اجتماعی و پایش رفتارهای دانش‌آموزان به‌صورت:
 - الف) پیمایش با انجام پیمایش‌های دوره‌ای آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزی.
 - ب) به‌صورت ثبتي و با ایجاد سامانه آماری جامع و یکپارچه از سوی وزارت آموزش و پرورش.
 - ج) سنجش رفتارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان در محیط‌های خانه و مدرسه بعد از انجام مداخلاتی نظیر برنامه‌های آموزشی نماد به‌منظور بررسی اثربخشی آنها.
 - ۴ مداخله به‌منظور پیشگیری، کنترل و کاهش همه آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان و درمان افراد آسیب‌دیده اجتماعی. در این زمینه لازم است وزارت آموزش و پرورش سند جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزی را تدوین و تصویب کند.
 - ۵ تعمیم برنامه‌های پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی به دوره‌های به‌هنگام بارداری، مهدکودک و پیش‌دبستانی.
 - ۶ تصریح دقیق عوامل خطر و محافظ نظیر ترک تحصیل، ناکامی تحصیلی، سازمان اجتماعی مدرسه، کیفیت ارتباط بین

والدین و معلمان و دانش‌آموزان و... در اسناد بالادستی نظیر سند ائتلاف نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان به منظور مداخله در سطوح فردی، خانوادگی، مدرسه و محله با تأکید بر دوره‌های رشد.

۷ ادغام تمامی برنامه‌های مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان در سامانه نماد، منعطف کردن این نظام با توجه به ویژگی‌های مدارس و ارتقای ظرفیت این سامانه به واسطه تجمیع اعتبارات، تجهیز نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده و پیش‌بینی اعتبارات کافی.

۸ استفاده از راهبردهای مددکاری اجتماعی نظیر مدیریت مورد و مددکاری گروهی و مددکاری اجتماع‌محور برای پیشگیری از آسیب‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان در معرض خطر. تحقق این راهبردها در عمل نیز مستلزم استقرار نظام مددکاری اجتماعی در مدرسه در فرایند پیشگیری است.^۱

۹ همسو کردن فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد و گروه‌های جهادی با سامانه نماد و بهره‌گیری از ظرفیت آنها و اجتناب از مداخلات موازی و تک‌افتاده.

۱۰ توجه به مسائل معلمان و خانواده‌ها از جمله آسیب‌های روانی-اجتماعی شایع در میان آنها.

۱۱ راه‌اندازی کامل سامانه برخط نماد به صورت کاربرپسند برای دانش‌آموزان و والدین و همچنین امکان ارجاع بین بخشی برای کارشناسان آن.

۱۲ تبدیل خط چهاررقمی ۱۵۷۰ ملی نماد به خط سه‌رقمی ۱۵۷. همچنین لازم است به واسطه اطلاع‌رسانی در رسانه ملی و تبلیغات محیطی آگاهی جامعه را نسبت به این خط افزایش داد.

منابع و مآخذ

۱. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. سند ائتلاف ملی نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (نماد)، ۱۳۹۵.
۲. وزارت آموزش و پرورش. گزارش تحلیلی وضعیت مدیریت و راهبری پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در مدارس. ۱۴۰۲.
۳. مرکز آمار ایران. سالنامه آماری کشور سال ۱۴۰۰ (بخش آموزش). ۱۴۰۱.

گزیده سیاستی

نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان، نظامی مؤثر به منظور ارتقاء سلامت اجتماعی دانش‌آموزی است. ائتلاف این نظام و برخی از فرایندهای آن طی سال‌های اخیر فروپاشیده است، بر این مبنا احیای آن‌ها ضروری است.

۱. مشاوران در مدرسه درگیر فرایندهای تحصیلی هستند و به‌خوبی قادر به مداخله در فرایندهای سلامت اجتماعی دانش‌آموزان نیستند، لذا بهتر است به این منظور نظام مددکاری اجتماعی در مدارس مستقر شود.

